

KİTAP İNCELEMELERİ

Ali Ülkü AZRAK

Gabriella SCHUBERT, *Ungarische Einflüsse in der Terminologie des öffentlichen Lebens der Nachbarsprachen*, Berlin, 1982 (In Kommission bei Harrassowitz), 696 sayfa.

Hür Berlin Üniversitesi Doğu Avrupa Enstitüsü'nün Balkanoloji Yayınları dizisinde yayımlanmış ve 1982 yılının Şubat ayında, merkezi Almanya'nın Münih kentinde bulunan Güney Avrupa Enstitüsü'nün bir ödülünü kazanmış olan bu geniş eser, Balkanlarda 14. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar bürokrasi dilinde kullanılan deyimler ve sözcükler bakımından Türk, Macar, Bulgar, Romen, Sırp-Hırvat, Slovak, Leh, Arnavut ve Rus dilleri arasındaki etkileşimi, Macar dili konunun çekirdeğini oluşturmak üzere, ayrıntılı ve sistematik bir biçimde ortaya koymaktadır.

Eserin birinci bölümünde, Macarcadaki **kamu yönetimine** ilişkin sözcüklerin komşu dillere etkisi ve bu alanda yapılan dolaylı ve dolaysız sözcük aktarmaları, çok sayıda örnekle, gramatik ve semantik analizlerle eksiksiz denebilecek bir biçimde gösterilmektedir.

İkinci bölümde, bir yandan komşu dillerin ve bu arada Türkçenin Macar kamu yönetimi dili üzerindeki etkileri bazı örneklerle incelenmekte, beri yandan da Macar yönetim dilinin Slavca ve Romence üzerindeki etkileri, bu diller aile-

sinin bütün mensupları tek tek ele alınmak suretiyle saptanmaktadır.

Son bölümde ise, toplanan sözcüklerin, kavramlara (sosyal sınıflar, mülkiyet ilişkileri, idare, bürokrasi, yargı, maliye, ordu ve polis, gümrük, vergiler, posta vb.) ve kökeni, yayılma alanı ve kullanımına göre gruplandırılması yer almaktadır.

G. Schubert'in, kitabın önsözünde belirttiği gibi: «Yüzyıllar boyunca süren birlikte yaşam güneydoğu Avrupa halklarını öylesine etkilemiştir ki, Julius von Farka'nın deyişiyle, yavaş yavaş bir güney Avrupa ortak çehresinin çizgileri birmiştir. Bu çizgiler, Osmanlıların Balkanlar'daki egemenliğinin sürüp gittiği yüzyıllarda, sınırlar giderek silindiği için, daha da belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır. Osmanlıların daha ilk istilâ hareketleri sırasında Güneydoğu Avrupa'da büyük ölçüde bir göç başlamıştır, böylece Macar ve Hırvat soyluları Habsburgların ülkesine, Romenler Siebenbürgen ve Besarabya'ya, Sırp sığırtaçlarla Hırvat köylüleri de Macaristan'a sığınmışlardır.» (Sh. 62).

Bu göç olayları, bölgede çok boyutlu bir kültür karışımına yol açmıştır. Bu kültür karışımı, bir yandan adı geçen toplumların siyasi ve idari gelenek ve uygulamalarının, beri yandan da bunların kamu yaşamında ve özellikle yönetimde kullandıkları dillerin karşılıklı olarak birbirini etkilemesi biçiminde ortaya çıkmıştır. Fetihçi güç olan Osmanlılar da bu kültürel etkileşim sürecinin dışında kalamamışlardır.

G. Schubert, eserin ana tezi olan bu kültürel etkileşimi, hemen bütün Balkan dillerine ve Türkçeye vâkıf olduğu için, bu diller arasındaki sözcük alış-verişini ayrıntılı olarak, büyük bir dikkat, titizlik ve inandırıcılıkla, başarılı bir biçimde ortaya koyabilmiştir.

Eserin ilginç başka bir özelliği, Balkanlar'da ve Orta Avrupa'da 600 yıl boyunca ortaya çıkan siyasal olayları siste-

matik bir biçimde sunarken, Osmanlıların 14. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar bu bölgede oynadıkları rolü, yansız bir yaklaşımla açıklığa kavuşturmasıdır. Gerçekten, yazara göre, Osmanlılar Balkanlar'da işgal ettikleri yörelerde halkların kültürel, dinsel ve toplumsal yapılarına kayda değer bir müdahalede bulunmamışlar ve bu hususlarda hoşgörülü bir tavır takınmışlardır. Bununla birlikte Osmanlıların Doğu ve Orta Avrupa'ya yaptığı akınların ve Kosova (1389), Varna (1444), Mohacs (1526) savaşlarıyla 1. ve 2. Viyana kuşatmalarının (1529 ve 1683) yarattığı göçlerin ve bu bölgedeki Macar ve Slav ırklarından halklar arasındaki dayanışmanın kültürel alanda da önemli sonuçlar yarattığı gözden uzak tutulmalıdır. (sh. 128, 145 ve 146).

Eserde kamusal yaşama ilişkin kimi sözcüklerin özellikle Macarcadan diğer Balkan dillerine ve Türkçeye geçiş süreci ve bu süreç içerisinde uğradığı değişiklikler, ayrıntılı bir biçimde anlatılıyor. Burada bunlardan bize ilginç görünen birkaçına değinmek istiyoruz: Macarların Mohaç yenilgisi (1526), sadece Macaristan'ın değil, Bulgaristan'ın da tümüyle Osmanlıların egemenliğine girmesine neden olmuştur. Gerçekten, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendine özgü koşulları altında Macar ve Bulgarlar asker, memur, elçi, gezgin, tüccar, kaçak ve mülteci olarak birbirlerinin ülkelerini ziyaret etmekteydiler. Merak edilecek husus, bu temaslarda Bulgarca ve Macarcanın ne rol oynadığı ve Türkçenin niçin ortak bir dil haline gelmediğidir (sh. 146). Şunu da biliyoruz ki, aksine Türkçeye 16. ve 17. yüzyıllarda Macarcadan kamusal yaşamla ilgili birçok sözcük aktarılmıştır. Bu sözcük aktarımı her şeyden önce ekonomi, idare, ordu ve zanaat alanlarında ortaya çıkmış ve sonra Türkçeden de diğer Balkan dillerine, özellikle Bulgarca ve Romenceye geçmiştir. Türkçe'de hâlâ kullanılmakta olan «varoş», kent kıyısı anlamındaki macarcadaki «varos» sözcüğünden (sh. 103, 123, 133), «salaş», Macarcadaki sığınacak yer anlamına gelen «szallas» sözcüğünden (sh. 94) ve «sarampol», Macarcada tahta çitlerle yapılmış bölme, set, sınır tahtası anlamını ifade eden «sarampo» sözcüğünden gelmiştir.

Osmanlıların Macaristan'ı işgal altına aldıkları dönemde, macarcada «hajdu» adını alan sığırtmaçlar, artık bu mesleği yapamaz duruma düşünce, sığırtmaçlığı bırakıp Osmanlılarla mücadeleyi sürdüren Prenslerin hizmetinde para karşılığı çarpışmağa başladılar. Örneğin bu prenslerden Stephan Bocskai 1605 - 1606 yıllarında Szabolcs mıntakasındaki toprakları üzerinde 10.000 «hajdu» yerleştirecek, bunlara vergi bağışıklığı ve toprak mülkiyeti tanımış, buna karşılık kendisinin emrinde savaşma mecburiyeti yüklemiştir. Bunlar önceleri başıbozuk, yağmacı çeteler halinde dögüşürlerken, giderek Osmanlılara karşı düzenli bir kavga sürdüren siyasi ve iktisadi bir savunma birliği halinde örgütlenmişlerdi. Bundan sonra macarcadaki «hajdu» sözcüğü, Avrupa uluslarında bir gezginci sözcük haline gelmiştir. Örneğin, Almanca'daki «üniformalı hizmetkâr» anlamında «Heiduk», ve Fransızcada «Macar piyadesi» anlamında «héiduque» veya «isyancı, özgürlük savaşçısı» anlamında, «haidouk» biçimine giren bu sözcük, Osmanlıcaya da girerek «sergerde» anlamında «haydut» şeklini almıştır (bk. sh. 340-341). Osmanlıların, bu sözcüğü, Fransızların yaptıkları gibi «hürriyet savaşçısı» olarak yüceltmeyip, küçültücü ve olumsuz bir anlamda kullanmış olmalarında ise şaşılacak bir taraf yoktur.

G. Schubert, bu arada Osmanlı yönetim dilini araştıranlar için ilginç olabilecek bir saptamada bulunuyor. Şöyle ki, yazara göre, Türkçedeki «hazine» sözcüğü 12. yüzyılda Macarcada «kazanç, servet» anlamlarında kullanılan «hazson» sözcüğünden gelmektedir. Oysa Türkiye'de yayınlanan sözlük ve ansiklopedilerde «hazine» sözcüğünün arapçadan geldiği işaretlenmektedir. Eğer bu böyleyse, 12. yüzyılda Macarlarla Arapların ya da Osmanlıların herhangi bir kültürel veya siyasi karşılaşması henüz söz konusu olmadığına göre, «hazson» sözcüğünün 12. yüzyılda Macarcada kullanılması için «sadece bir rastlantı!» demekten başka bir açıklama bulunamayacak demektir. Bilimsel araştırmalarda da rastlantıya yer olmadığına göre böyle bir yaklaşım bilim dışı olmaktan kurtulamaz. Öte yandan yazar, «hazson» sözcüğünün sadece Türkçe değil, Lehçe (hasen), Sırpça (hasni) ve nihayet Romence

(hasna) üzerindeki etkisini de gösterdikten sonra, bu sözcüğün kökünün eski Fince ve Uğruca'da olması ihtimalini ortaya atıyor (sh. 360).

Bundan başka, yazarın açıkça ortaya koyduğu gibi, Türkçenin Balkanlar'daki Osmanlı nüfuzu sayesinde Balkan dillerini etkilediğine de tanık olunmaktadır. Örneğin, bir askeri birliği ifade eden eski Türk dillerinden gelen (Çağatayca: *tapkur*; Tatarca: *Tabır*) «*tabur*» sözcüğü, sadece Macarcaya «*tabor*» biçiminde girmekle kalmayıp, Sırpça'da «*tambor*» ve Romencede de «*tabara*» biçiminde ve aynı anlamda olmak üzere kullanılmaktadır.

Son olarak şunu belirtmek gerekir ki, Berlin Üniversitesi Doğu Avrupa Enstitüsü'nde görevli olan yazarın doktora tezini oluşturan bu eser, ilerde aynı alanlarda çalışmalar yapacak olanlar için kesinlikle vazgeçilemeyecek önemli bir başvuru kitabı olarak da literatürdeki yerini almıştır.

AUSZUG AUS DER BUCHBESPRECHUNG:

Gabriella SCHUBERT, Ungarische Einflüsse in der Terminologie des öffentlichen Lebens der Nachbarsprachen, Berlin, 1982.

Das nun schon vor einem Jahr in der Reihe Balkanologische Veröffentlichungen des Osteuropa Instituts an der FU-Berlin herausgegebene und durch die Südeuropa —Gesellschaft— München mit einem Preis ausgezeichnete Buch von Gabriella SCHUBERT behandelt einen Stoff, der bisher wissenschaftlich nicht völlig durchdrungen und systematisch ausgearbeitet ist.

Die Verfasserin unterstreicht mehr als einmal den Vorgang der gegenseitigen politischen und kulturellen Beeinflussung der Balkanvölker, die ja hauptsächlich auf die durch die Eroberungsfeldzüge der Osmanen heraufbeschworenen Wanderbewegungen in der Südosteuropäischen Region zu-

rückzuführen ist. Im Rahmen dieses Prozesses wurden auch wichtige Wörter des öffentlichen Lebens hauptsächlich von der ungarischen Sprache in andere Balkansprachen, darunter auch in die türkische Sprache und umgekehrt aufgenommen. Die Verfasserin, die anscheinend aller Balkansprachen, inklusiv der türkischen mächtig ist, geht mit einer musterhaften Sorgfalt und wissenschaftlichen Unparteilichkeit an den Stoff heran.

Eine von den interessanten Besonderheiten dieses 696 Seiten umfassenden großen Werkes ist, daß es sich nicht in philologischen Untersuchungen erschöpft, sondern auch die politischen und kulturellen Ereignisse der letzten 600 Jahre in ihren historischen Zusammenhängen vor Augen führt.

Schließlich muß betont werden, daß dieses Buch für diejenigen, die auf demselben Gebiet wissenschaftliche Untersuchungen vornehmen, eine wertvolle wissenschaftliche Quelle darstellt.